

OCENE, ZAPISKI, POROČILA, GRADIVO

FRANCE KOBLAR (1889—1975)

Pisati o akademiku prof. Francetu Koblarju, ki je umrl 11. januarja letos, ni lahko. Nenavadna obsežnost in mnogostranost njegovega dela bi namreč zahtevala od nas obsežno obravnavo, izčrpno oceno njegovih številnih objav in publikacij, kar v mejah zamišljenega prispevka seveda ni mogoče storiti. Po drugi strani pa je bila navzočnost Franceta Koblarja v našem javnem življenju zlasti v zadnjih dvajsetih, tridesetih letih tako neagresivna, naravnost subtilna, da ji na prvi pogled težko odkrijemo globlja idejna izhodišča, čeprav so ta izhodišča še kako usmerjala njegovo dolgoletno, plodno ustvarjalnost. Kljub takim in drugačnim omejitvam, ki jih čutimo, se nam danes, ko je Koblarjev življenjski opus dopolnjen, že kažejo razsežnosti njegovega deleža k razvoju slovenske kulture in slovenske humanistične znanosti dvajsetega stoletja.

Najprej se nam pri razmišljanju o Koblarju ponuja ugotovitev, kako pomembno je na njegov izbor področij dela, ne toliko na njegovo miselnost, vplivalo zgodovinsko dogajanje časa. Dve svetovni vojni delita namreč njegovo večstransko dejavnost na tri med seboj povezane, vendar dovolj različne dele.

Prvo obdobje Koblarjevega življenja, njegova gimnazijska in študentska leta tja do srede prve svetovne vojne, označuje avtorjev ustvarjalni odnos do literature. Koblar je v tem času pesnik in pripovednik, saj je v dijaških rokopisnih listih in drugih katoliških glasilih objavil več kot sedemdeset pesmi, med njimi nekaj sonetov in sonetni venec, vrsto črtic in povesti, lotil pa se je celo romana. V njegovem pripovedništvu ima vidno mesto socialna tematika, kar je nedvomno v zvezi z delavskim poreklom pisateljevega rodu. Naslovi pripovednih del, kot so *Prova služba*, *Med trpini*, *Delavčeva družina*, *Visoki in nizki*, *Zgodba o revščini* in drugi, dajejo slutiti, kakšna so bila besedno oblikovalna prizadevanja mladega študenta slavistike in klasične filologije. V ta čas, v čas pred prvo svetovno vojno, sodi tudi večina Koblarjevih poslovenitev iz tujih književnosti, med katerimi prevladujejo prevodi iz poljske in nemške literature. Podatek, da je posebej za prosvetno-kulturno delo v rojstnem kraju, v Železnikih, poslovenil nekaj tujih dramskih del, dokazuje, kako pomembna se mu je zdela ljudsko vzgojna funkcija kulture. Zavest o tej funkciji kulture kakor tudi njegova mladostna doba sploh z literarnimi poskusi vred je pustila vidne sledove v Koblarjevem poznejšem delu. Ne nazadnje jih odkrijemo v lepčutnem, vendar široko komunikativnem jeziku njegovih kasnejših znanstvenih razprav in publikacij.

V obdobju med obema vojnama je Koblar predvsem literarni in gledališki kritik oziroma esejist. Kot književni kritik je ocenjeval zlasti dela sodelavcev Doma in sveta, pa tudi literarne novosti drugih pisateljev. Težišče njegovega kritično poročevalskega dela je veljalo seveda pripovedni in dramski književnosti, čeprav neredko zasledimo v revijah in časopisih tudi Koblarjeve ocene sodobne slovenske poezije. Kot podaljšek navdušenja za narodno prosvetno

delo iz mladosti pojmuje v tem času njegovo poročanje o umetniško manj tehtnih leposlovnih izdajah Mohorjeve družbe v Celju in Gorici, Vodnikove družbe in Goriške matice. Presenetljivo številna so poročila o najnovejših dosežkih hrvaške in srbske književnosti. Kot esejist in pisec razprav pa je Koblar razen do velikih avtorjev iz jugoslovanskih literatur kazal večje nagnjenje še do pomembnih pisateljev ruske in poljske, deloma češke književnosti. Da zavzema v njegovem razpravljanju o umetnosti evropska dramatika eno osrednjih mest, je samo po sebi razumljivo. V tej zvezi pa je vredno pripomniti, da je izrazito polemičnih sestavkov pri njem razmeroma malo in da še ti sodijo večidel v dvajseta leta. Zvečine so torej plod mladega kritika in esejista, kar pa ne pomeni, da Koblar pozneje ni prihajal v konfliktno odnose bodisi s krogom svetovnonazorskih somišljenikov ali s predstavniki drugačnih pogledov na človeka in družbo. Njegovo soočanje z nasprotnimi stališči pa navadno nima poudarjene napadalne ostrine, tudi ne izhaja iz primitivne težnje po strokovnem ali moralnem razvrednotenju nasprotnika, temveč se opira na obzirno, v izrazno posrednost vpleteno ironijo.

Koblarjev eros v času med prvo in drugo svetovno vojno je slej ko prej veljal gledališki kritiki. Polnih dvajset let je Koblar sledil programu slovenskega narodnega gledališča v Ljubljani in je v tem času, se pravi od 1919 do 1939, napisal okrog tristo sedemdeset kritičnih ocen ali na gledališče in igralce vezanih sestavkov. Pri tem opraviu je izhajal iz načela, naj bo gledališka uresničitev dramskega dela v harmonični skladnosti z literarno umetnino, kar je narekovalo enakovredno pozornost tako do dramaturške razčlenitve dela kot do gledališke uprizoritve literarnega besedila. Vendar se zdi, da so v kritikah razčlenitve dramske literature bolj premišljene od presojanja igralskih stvari, ki se je neredko naslanjalo zgolj na splošen vtis kultiviranega kritika. V zgodovinsko razvojnem pogledu predstavljajo Koblarjeve gledališke ocene vendar precejšen napredek svoje zvrsti. Dvignile so se nad estetsko negotovo, pogosto kar zasebniško pisanje Frana Govekarja in Miljutina Zarnika o delu naše Drame in tako ustvarile solidne temelje, iz katerih je rasla naša poznejša gledališka publicistika. Ni pretirana drditev, da predstavljajo Koblarjeve gledališke kritike, zbrane v dveh knjigah *Dvajset let slovenske Drame* 1964 in 1965, prvo strnjeno zgodovino našega osrednjega Talijinega hrama med obema vojnoma — s pridržki seveda, ki gredo vsakemu osebnemu pričevanju o nadosebni, širše pomembni dejavnosti neke kulturne ustanove.

Drugo obdobje Koblarjevega življenja in dela se tako precej loči od njegovih dijaških in študentovskih let. V času med obema vojnoma je Koblar med vodilnimi osebnostmi v slovenski kulturni javnosti. Od 1923 do 1937 je razen dveh let sourednik in glavni urednik Doma in sveta, od 1929 do 1932 in od 1935 do začetka vojne je dramski in kulturni referent ter vodja uprave in programa ljubljanskega Radia, nekajletni predsednik Društva slovenskih pisateljev, sicer pa ves medvojni čas profesor na gimnaziji in vzgojitelj.

Z drugo svetovno vojno in obdobjem po njej se položaj Koblarja v slovenskem družbenem življenju spremeni. Leta 1946 postane redni profesor na tedaj ustanovljeni Akademiji za igralsko umetnost, kjer dela, nekaj časa tudi kot njen rektor, vse do 1970. Za rednega člana Slovenske akademije znanosti in umetnosti je izvoljen leta 1964, naslednje leto za tajnika njenega drugega razreda. Po smrti Antona Melika prevzame leta 1966 predsedništvo Slovenske matice,

podpredsednik je bil ves povojni čas, član njenega upravnega odbora pa že izpred druge svetovne vojne. V ta življenjepisni okvir, očrtan kar se da skopo, sodijo tudi nove preokupacije Koblarjevega duha. Po letu 1945 se njegova delovna prizadevnost preusmeri tako, da se povsem osredini na znanstveno raziskovanje literarne preteklosti, posebej še na zgodovino slovenske drame, ki Koblarju zdaj ni bila samo njegovo najgloblje intimno nagnjenje, temveč tudi poklicna dolžnost.

Kot znanstvenik se je Koblar predstavil že pred drugo svetovno vojno. Formalni dokaz tega njegovega prizadevanja je bila leta 1941 obranjena doktorska disertacija *Dragotin Kette: Zbrano delo* (z uvodno razpravo o pesnikovem življenju in delu), medtem ko ga je preučevanje zgodovinopisne problematike zaposlilo že mnogo prej. Tako je npr. že konec dvajsetih let začel sodelovati pri *Slovenskem biografskem leksikonu*, ki mu je ostal zvest vse življenje, in je zanj napisal okrog sto petdeset prispevkov o vidnih, pa tudi manj vidnih delavcih v naši literaturi in kulturi. Dejstvo, ki po svoje razkriva Koblarjevo pojmovanje zgodovine. Po njegovem zgodovine ne ustvarjajo le velike in izjemne osebnosti, na klimo časa vplivajo še številni manj izpostavljeni, manj opazni in zato ne nujno tudi manj pomembni javni delavci.

Že pred drugo svetovno vojno je Koblar začel s kritičnimi izdajami del naših literarnih ustvarjalcev, saj je pripravil dvajseti zvezek Cankarjevih zbranih spisov, Cvelbarja, Ketteja, Stritarja in druge. Po letu 1945 pa je na tem področju opravil naravnost občudovanja vredno delo. Izdal in z opombami je opremil vrsto naših pesnikov in pisateljev, tako npr. zbrano delo Simona Gregorčiča v štirih, Dragotina Ketteja v dveh in Josipa Stritarja v desetih knjigah, izbrane spise Franceta Bevka v dvanajstih knjigah — vse pri Državni založbi Slovenije. Za Mohorjevo družbo je pripravil izbrano delo F. S. Finžgarja in Ivana Preglja, vsakega po sedem knjig, za Slovensko matico leposlovje, eseje in kritike Izidorja Cankarja v dveh knjigah. Opozoriti kaže še na nekaj posameznih izdaj teh in drugih avtorjev ter miniaturnih izborov pesmi. Ob tekstovno kritičnem in komentatorskem delu pa Koblar ni pozabil na ustvarjalno preučevanje naše literature. Velika sinteza tega prizadevanja je nedvomno monografija o Simonu Gregorčiču, o njegovem času, življenju in delu iz leta 1962. Poleg te publikacije nazorno izkazuje Koblarjevo metodo literarnega zgodovinopisja, njegov način razlage in vrednotenja besedne umetnosti še »poiskus monografije« o Ivanu Preglju, objavljen v zadnji knjigi njegovega izbranega dela leta 1970.

Tudi zgodovina dramatike in gledališča ima svoje nastavke že pred letom 1941. Z duhom in srcem pa se ji je Koblar lahko zapisal šele po koncu druge svetovne vojne, ko se je to področje dela pri njem razmahnilo v vseh smereh in postalo njegova središčna naloga. Spet imamo pred seboj vrsto prispevkov iz območja naše in tuje dramatike v različnih obdobjih, ki jih vseh na tem mestu kajpak ne moremo omeniti. Neposredno po koncu vojne pa iz vrste drugih izstopata zlasti dve izdaji — *Starejša slovenska drama* 1951, izbor besedil in študija, ter njeno nadaljevanje *Novejša slovenska drama* I, 1954, ki predstavlja naturalizem in simbolizem. Vanjo je vključena razprava z dosti značilnim naslovom za Koblarjevo metodo interpretacije dramske književnosti: *Razvoj in motivika*. Obe deli sta seveda le uvod, samo priprava za dejanje, ki je šele prišlo. V letih 1972/73 je Koblar izdal *Slovensko dramatiko* v dveh knjigah. V njej je

prvi pri nas popisal nastanek in razložil razvoj te zvrsti slovenske literature od njenih začetkov do druge svetovne vojne. Hkrati je sklenil znanstveno raziskovanje naše drame — pa ne samo to. Naključje je hotelo, da je prav njegova zadnja beseda o dramski umetnosti postala njegova zadnja beseda sploh.

Ob Koblarjevem delu, ki stoji zdaj zaključeno pred nami, si je mogoče zastaviti najrazličnejša vprašanja. Lahko se vprašujemo o realnih dosežkih njegovih raziskav v območju književnosti, dramatike in gledališča, vprašujemo pa se lahko tudi o metodi njegovega dela. Prej ko poskušamo odgovoriti na zadnje zastavljeno vprašanje, si moramo pri Koblarju ogledati pojav, ki v naši literaturi sicer ni izrazito specifičen, pa tudi ne splošno tipičen, zato ga lahko pojasnimo le dvostransko, iz njegove osebnosti in iz zgodovinskih okoliščin. Gre namreč za preprosto, na videz neproblematično dejstvo o Koblarjevem razvoju iz literarnega in gledališkega kritika v literarnega in gledališkega zgodovinarja, iz ocenjevalca žive umetnosti v raziskovalca umetnostne preteklosti. Gre za preusmeritev, ki se je v njem pripravljala že pred drugo svetovno vojno, uresničila šele po njej. Očitno pa je pri Koblarjevi preobrazbi razmerja do literature in gledališča nekaj. Sprožili so to preobrazbo najrazličnejši osebni motivi, pospešile in dovršile so jo nove družbenopolitične okoliščine pri nas po koncu druge svetovne vojne. Vsekakor poglavje iz intimne biografije človeka, ki ga bo morda nekoč osvetlila korespondenca sodobnikov ali drugi viri zasebnega značaja. Nas zanima na tem mestu le strokovni del preusmeritve. V tem pogledu prehod iz enega področja dela v drugo Koblarju očitno ni povzročil posebnih zapletov. Stanje literarnozgodovinske znanosti pri nas je bilo pred letom 1941 takšno, da Koblar kot adept v slovstveni zgodovini sploh ni bil postavljen pred izbiro, kateri metodologiji historiografije naj se pridruži. Sprejel je pač metodo pozitivističnega raziskovanja besedne umetnosti in se vključil v takrat prevladujoči, če ne kar edino veljavni tok slovstvene vede, ki sta ga usmerjala France Kidrič in Ivan Prijatelj. France Kidrič je bil — mimogrede rečeno — tudi referent pri obrambi Koblarjeve doktorske teze. Seveda se Koblarjeva koncepcija literarne zgodovine docela ne pokriva s Kidričevo ali Prijateljevo. Predvsem ni moglo ostati dvajsetletno spremljanje in ocenjevanje sodobne slovenske literature med obema vojnama brez vpliva na Koblarjev model preučevanja literarne preteklosti. Nekatere miselne sestavine katoliškega ekspresionizma so očitno prešle v njegovo literarno zgodovino in živele v njej naprej. Zlasti velja to za kategorijo duhovnosti, naj jo že razumemo kot dualistično nasprotje snovnosti, kot težnjo po notranjem bistvu osebnosti ali kot etos človekovega dejanja in nehanja. Povedano ne potrjuje le Koblarjevo praktično delo, temveč tudi ena redkih njegovih teoretičnih izpovedi zadnjega časa, ki v kontekstu sicer predstavlja tiho polemiko z novimi in najnovejšimi smermi v naši literarni vedi, sama po sebi pa jasno označuje načelna izhodišča Koblarjeve literarne zgodovine in hkrati že spoznanja njegovih izkušenj na tem področju dela. Ko govori o Cankarju, izhaja Koblar iz prepričanja, da pisateljeva umetnost »izraža človekovo osebnost«, da pa umetnost tudi ni mogoče »ločiti od socioloških in dušeslovnih vezi kraja in časa«, ker da »izraža vse naše kulturno in politično ozadje«. Hkrati dodaja — in v tem dodatku vidimo odmev miselnosti časa, ki je oblikovala Koblarjev načelni pogled na literaturo — da je Cankarjeva umetnost izraz »zgodovinskih in nadzgodovinskih pogojev«, zato pri razmišljanju o njej ni mogoče »pustiti vnemar politične in duhovne zgodovine«.

(Slavistična revija XVII, 1969, 9—10). Za Koblarja kot literarnega zgodovinarja je potemtakem značilna tradicionalna koncepcija literarne vede, toda njegovo naglaševanje »nadzgodovinskih pogojev« in »duhovnosti« kaže, da se je od nje tudi odmikal. Njegov biografsko-sociološki pozitivizem se zato od drugih predstavnikov te metode razlikuje toliko, kolikor ga opredeljuje samosvoje, iz ekspresionizma izhajajoče razumevanje umetnosti.

Podoba Franceta Koblarja v naši kulturi pa ne bi bila niti približno zaokrožena, če ne bi na tem mestu vsaj bežno opisali še njegovega posebnega položaja znotraj slovenskega literarnega, kulturnega in ne nazadnje tudi političnega dogajanja. Koblar sodi namreč v tisto generacijo literarnih ustvarjalcev in kritikov, ki je odločilno reformirala katoliško smer naše umetnosti. Na čelu generacije stoji Izidor Cankar, ki se mu je s Francetom Steletom pridružil še Koblar, pozneje pa gibanje križarjev, o katerem vemo, da je v tridesetih letih sprožilo in dovršilo ideološko diferenciacijo v katoliškem političnem taboru, kar je povzročilo novo razvrščanje družbenih sil tik pred začetkom druge svetovne vojne. Nas tukaj seveda ne zanima politična zgodovina medvojne dobe, temveč le nekateri Koblarjevi nastopi v literaturi, ki so izzvali ideološka navzkrižja na katoliški strani in odmevali v političnem življenju predvojnega časa. V tem pogledu bržkone zlepa ne bomo mogli dovolj naglasiti pomena, ki ga je imel za oblikovanje Koblarjevega svetovnega nazora in političnega prepričanja, da o literarni estetiki niti ne govorimo, Izidor Cankar. Obseg in značaj prispevka nam celo ne dovoljuje, da bi popisali vsaj njune poglobitve medsebojne stike, zadostuje naj ena sama vzporednica. Kakor Izidor Cankar, tako je tudi Koblar prihajal, čeprav v drugačnih, morda manj radikalnih oblikah, v spore z normativnim katolištvom. Logično je namreč, da je Koblar s svojo težnjo po svobodnosti, ki pa jo je živel v mejah krščanskega svetovnega nazora, zbujal pomisleke, nezaupanje in celo obsodbe v lastnem političnem okolju. Spomnimo se samo na nekaj takih neskladnosti in nestrinjanj med njim in dogmatičnimi ideologi. Na primer: Katoliška literarna kritika je od leta 1904 težila za tem, da bi Otonu Župančiču postavila ob stran Silvina Sardenka, glavnega pesnika Doma in sveta v času moderne. To neutemeljeno izenačevanje je prvi zavrnil Ivan Cankar, na katoliški strani pa je nerealno preceenjevanje Sardenka odklonil Koblar, ki ni opustil nobene priložnosti, da ne bi pokazal na pravo vrednost enega in drugega pesnika, kar katoliškim ideologom seveda ni bilo všeč. Ko je npr. Koblar ob petdesetletnici obeh pesnikov napisal prigodniški prispevek v poljudni Koledar Mohorjeve družbe, je Župančiča nedvoumno označil za »največjega mojstra in oblikovavca našega jezika v novjšem času« in odločno pribil: »Župančič je za Prešernom naš največji pesnik...« (KMD 1928, 65—67). Ali primer iz gledališke kritike: Ob uprizoritvi komedije V. Škvarkina *Tuje dete* v ljubljanski Drami je Koblar pozitivno ocenil delo sovjetskega avtorja. Ideologi političnega katolicizma pa so na občem zboru Prosvetne zveze 17. oktobra 1935 napadli repertoar ljubljanske Drame, češ da v slovensko kulturo uvaja »marksistično-destruktivno tendenco«, in hkrati zahtevali, naj bo gledališka kritika v katoliškem tisku do takih pojavov jasnejša, ideološko odločnejša. Koblar ni klonil ter je v odgovoru na kritiko njegove ocene uprizoritve sovjetskega komediografa vztrajal pri svojem stališču (Dvajset let slovenske Drame II, 1965, 256—259, 266, 443—444). Ali: Ko se je v letu 1937 zaostрила idejna kriza Doma in sveta, je bil Koblar kot tedanji glavni urednik

revije na čelu velike večine sodelavcev in se je v njenem imenu nepopustljivo in načelno dosledno pogajal z založbo. Ob Kocbekovem članku *Premišljanje o Španiji* v prvi dvojni številki Doma in sveta tega leta, ki je bolj sprožil kot povzročil napetosti, se je začela ideološka diferenciacija med izobraženstvom v katoliškem taboru. Založba je tedaj zahtevala zase pravico, da pregleda vse prispevke pred objavo v reviji, kar je pomenilo popolno nezaupnico uredništvu. Glede na to, da sodelavci revije v takem položaju ne bi mogli več ustvarjati »v popolni svobodi«, je uredništvo odstopilo in demokratično misleči domin-svetovci, med njimi Koblar, so naslednje leto ustanovili novo revijo *Dejanje*. Znano je, da so se sodelavci te revije med drugo svetovno vojno v velikem številu pridružili Osvobodilni fronti, po koncu vojne pa vključili v kulturno življenje nove družbene resničnosti.

Omenili smo že in navedeni primeri samo potrjujejo trditev, da Koblar ni bil napadalno polemična narava, temveč defenzivni polemik, ki se je v lastnem političnem svetu boril proti konservativnosti, proti institucionaliziranim oblikam svojega nazora. In čeprav ta njegova prizadevanja niso bila neuspešna, je politično življenje pred drugo svetovno vojno vedno bolj težilo k skrajnim nasprotjem in v javnosti so vedno bolj prevladovale neizdiferencirane, poenostavljene resnice. Verjetno se zdi zato, da so poleg intimnih nagibov, na katere smo že opozorili, tudi nestrinjanja z ideološkimi pritiski v lastnem taboru in predvsem razhod z ideologijo uradnega katolištva usmerili Koblarja na drugo področje dela. Tudi nove razmere po vojni z novimi nalogami in zahtevami Koblarjeve odločitve niso mogle spremeniti. Tako nam je iz spleta najrazličnejših dejavnikov, od najbolj osebnih do družbenopolitičnih in ideoloških, zrastle Koblarjevo historiografsko delo kot enakovredna dopolnitev njegove kritične dejavnosti pred vojno. Po vsem tem se nam danes Koblarjev opus ne zdi le zaključen, temveč v svoji zaključenosti tudi uravnotežen. Tak stoji zdaj pred veliko preizkušnjo časa: odprt sprejemanju, kritičnemu preverjanju in potrjevanju.

Francè Bernik

SAZU, Ljubljana

CHRISTIAN S. STANG, OPUSCULA LINGUISTICA

Ausgewählte Aufsätze und Abhandlungen,

Universitetsforlaget, Oslo 1970.

Knjigo so izdali prijatelji in kolegi prof. Stanga, da bi z njo počastili njegov življenjski jubilej, 70-letnico. Že naslov pove, da gre za izbrane krajše jezikoslovne spise, natisnjene med letoma 1924 in 1969 po raznih revijah, najpogosteje v Norsk Tidsskrift for Sprogvidenskap, pa tudi v Scando-slavici, Die Welt der Slaven, Lingua Posnaniensis, Symbolae Osloenses itd. ter v priložnostnih zbornikih. Izpuščene so vse recenzije, nekrologi in seveda samostojne publikacije, a tudi posamezni članki kot npr. »Slavisches indeklinabile Adjektiv auf -b« ali »Zum Aoristtypus got. *berum*«, oboje v Norsk Tidsskrift for Sprogvidenskap.

S člankom »Über die obligatorische Possessivsuffixierung in den melanesischen Sprachen« je Stang pokazal, da ga pritegujejo tudi neindoevropski jeziki;